

سنگ‌نوشته‌های هخامنشیان

همچنین ببینید: [بایگانی‌های اداری تخت جمشید](#)

سنگ‌نوشته‌های هخامنشی، سنگ‌نوشته‌هایی به **خط میخی** و بازمانده از سده‌های چهارم تا ششم پیش از میلاد (از سلطنت **کوروش دوم** تا **اردشیر سوم**) هستند. این سنگ‌نوشته‌ها افزون بر **بایگانی اداری تخت جمشید** و دیگر یافته‌های باستان‌شناختی از **منابع دست‌اول** در نگارش تاریخ امپراتوری هخامنشیان هستند هرچند مورخان در این امر بیشتر به گزارش‌های یونانی (مانند **هرودوت**) وابسته‌اند.^[۱]

سنگ‌نوشته بیستون، طولانی‌ترین و شاید معروف‌ترین سنگ‌نوشته هخامنشی.

سنگ‌نوشته‌های هخامنشی با نمونه‌های آشوری و بابلی پیشینش از نظر چندزبانگی و شیوه‌های بلاغی متفاوت‌اند.^[۲] کتیبه‌های هخامنشی سه‌زبانه هستند؛^[۳] به زبان‌های فارسی باستان، **عیلامی** و **بابلی** و از دو خط (میخی بابلی و میخی عیلامی که دو مدل از یک نوع خط هستند) بهره برده‌اند. نوشته‌ای که به فارسی باستان است موقعیت ممتاز در سنگ‌نوشته‌ها را دارد: در بالا اگر سنگ‌نوشته به صورت عمودی است و در وسط اگر به صورت افقی است.^[۲]

رمزگشایی و خوانش خط میخی، ابتدا با سنگ‌نوشته‌های **تخت جمشید** آغاز و با **سنگ‌نوشته بیستون** تکمیل شد. پژوهشگران ابتدا خط میخی فارسی باستان را رمزگشایی کردند و سپس نسخه‌های عیلامی و بابلی را براساس آن خواندند.^[۴]

سنگ‌نوشته‌ها

سنگ‌نوشته‌های سه‌زبانه، وضعیت چندقومیتی امپراتوری را می‌نمایانند: زبان فارسی باستان یک **زبان هندواروپایی** است، **زبان بابلی** یک **زبان سامی** است و **زبان عیلامی** هم یک **زبان مجزا** است. سه نسخه این سنگ‌نوشته‌های سه‌زبانه، ترجمه دقیق یکدیگر نیستند. گاهی عباراتی در یکی از نسخه‌های هستند که در دو نسخه دیگر نیستند. همچنین هنگامی که متون به افراد مشخصی اشاره می‌کنند، تفاوت‌هایی در جزئیات دیده می‌شود: نسخه فارسی باستانی اغلب در توصیف حاکمان، نسخه عیلامی در توصیف مکان‌ها و نسخه بابلی در توصیف مردمان تابع به کار می‌روند که نمایانده ارتباط هر یک از این زبان‌ها با طبقات اجتماعی گویشورشان است.^[۲]

برخی سنگ‌نوشته‌های هخامنشی مانند **سنگ یادبودی** که در نزدیکی **کانال سوئز** پیدا شد به خط **هیروگلیف مصری** نوشته شده‌اند. دیگر متون به هیروگلیف بر سفال‌ها و کوزه‌هایی یافت شدند که احتمالاً در مصر ساخته شده بوده‌اند اما در شوش و تخت جمشید و بابل کشف شدند. **مجسمه‌ای از داریوش یکم** هم در مصر ساخته شده بوده‌است اما به شوش برده شده بوده‌است.^[۲]

غیبت «زبان آرامی امپراتوری» (Imperial Aramaic) با توجه به آنکه در دوره‌های بعدی زبان رسمی بود، قابل توجه است. بر روی چند شیء هخامنشی مانند مهر و وزنه و سکه، علامت‌های مجزای آرامی دیده می‌شود. تنها نوشته آرامی هخامنشی به نام **پاپيروس بیستون** در الفانتین مصر علیا پیدا شد که ترجمه‌ای از سنگ‌نوشته بیستون بود.^[۲]

در ۱۹۵۸ **ریچارد هلک** آماري از شمار و طول نوشته‌های عیلامی در سنگ‌نوشته‌های هخامنشی به دست داد. سنگ‌نوشته بیستون طولانی‌ترین سنگ‌نوشته است درحالی که دیگر سنگ‌نوشته‌ها، کوتاه‌تر و تکراری‌ترند. ۴۴ متن عیلامی مربوط به سلطنت **داریوش یکم**، ۱۳ متن عیلامی مربوط به سلطنت **خشایارشا یکم** و یکی ۷ متن عیلامی هم مربوط به هر کدام از سلطنت‌های **اردشیر یکم** و **اردشیر دوم** اند. تنها دو سنگ‌نوشته عیلامی CMa و CMc مربوط به دوران سلطنت **کوروش کبیر** هستند.^[۵]

بیشتر سنگ‌نوشته‌های هخامنشی در منطقه مادری امپراتوری (**پاسارگاد، تخت جمشید، نقش رستم**) و شمار کمتری در دیگر نقاط امپراتوری (**شوش، بیستون، گنج‌نامه، بابل**) کشف شده‌اند. از معدود سنگ‌نوشته‌های بیرون از ایران، **سنگ‌نوشته خشایارشا در ترکیه** و چند سنگ‌نوشته از زمان **کوروش بزرگ** است.^[۲]

بیشتر نوشته‌ها بر روی بناها و مجسمه‌های سلطنتی هستند و نقوش بسیاری تکراری‌اند. سنگ‌نوشته‌های داریوش بزرگ توسط جانشینانش تقلید شدند. پژوهشگران باور دارند که این پدیده به جهت تأکید بر استمرار و تداوم امپراتوری بوده‌است.^[۶]

فهرست سنگ‌نوشته‌ها

مقاله اصلی: **فهرست سنگ‌نوشته‌های هخامنشیان**

قاعده نام‌گذاری سنگ‌نوشته‌های هخامنشی ابتدا توسط **رولاند کنت** در سال ۱۹۵۳ ارائه شد^[۷] و بعدها توسط **مانفرد مایرهورف**، **علیرضا شاپور شهبازی** و **رودیگر اشمیت** بسط یافت.^[۸]

حرف نخست نام مخفی که برای سنگ‌نوشته‌ها برگزیده می‌شود، حرف نخست نام پادشاهی است که در سنگ‌نوشته بیشتر به او اشاره شده، حرف دوم مربوط به مکان کشف سنگ‌نوشته‌است و حرف سوم نیز توسط پژوهشگران برای ایجاد تمایز میان سنگ‌نوشته‌هایی است که در یک مکان کشف شده‌اند.^[۷]

در کتاب کتیبه‌های هخامنشی، نوشته پیر لوکوک (Pierre Lecoq) فهرست سنگ‌نوشته‌های [هخامنشی](#) این گونه آمده است:^[۹]

- سنگ‌نوشته کوروش بزرگ در پاسارگاد (CMA)
- سنگ‌نوشته داریوش بزرگ در بیستون
- سنگ‌نوشته داریوش بزرگ در پارسه (DPa)
- سنگ‌نوشته داریوش بزرگ در شوش (DSe)
- سنگ‌نوشته داریوش بزرگ در شوش (DSf)
- سنگ‌نوشته داریوش بزرگ در شوش (DSj)
- سنگ‌نوشته داریوش بزرگ در شوش (DSS)
- سنگ‌نوشته داریوش بزرگ در نقش رستم (DNa)
- سنگ‌نوشته داریوش بزرگ در نقش رستم (DNb)
- سنگ‌نوشته داریوش بزرگ در سو از (DZc)
- کتیبه داریوش بزرگ در کاخ آپادانای شوش
- سنگ‌نوشته اردشیر در شوش (A2Sa)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در پارسه (XPa)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در پارسه (XPb)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در پارسه (XPc)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در پارسه (XPd)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در پارسه (XPe)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در پارسه (XPf)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در پارسه (XPg)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در پارسه (XPh)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در شوش (xsb)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در شوش (xsc)
- سنگ‌نوشته خشایارشا در شوش (xsd)
- کتیبه سه زبانه خشایارشا در ترکیه
- کتیبه داریوش دوم در شوش (D2sa)
- کتیبه داریوش دوم در شوش (D2sb)

- کتیبه داریوش دوم در شوش (D2sc)
- کتیبه اردشیر دوم در همدان (A2Ha)
- کتیبه اردشیر دوم در همدان (A2Hb)
- کتیبه اردشیر دوم در همدان (A2Hc)
- کتیبه اردشیر دوم در تخت جمشید (A2Pa)
- کتیبه اردشیر دوم در شوش (A2sa)
- کتیبه اردشیر دوم در شوش (A2sb)
- کتیبه اردشیر دوم در شوش (A2sc)
- کتیبه اردشیر دوم در شوش (A2sd)
- کتیبه اردشیر سوم در تخت جمشید (A3pa)

کل	اردشیر سوم	اردشیر دوم	داریوش دوم	اردشیر یکم	خشایارشا یکم	داریوش بزرگ	زبان‌ها	
	A3	A2	D2	A	X	D		
۲۱				۵	۱۵	۱	فارسی باستانی، بابلی، عیلامی، مصری	چهارزبانه
۹۳	۱	۴	۱	۱	۲۴	۶۲	فارسی باستانی، بابلی، عیلامی	سه‌زبانه
۴						۴	فارسی باستانی، عیلامی	دوَرزبانه
۲				۱	۱		فارسی باستانی، بابلی	
۴۳	۳	۶	۴	۲	۱۰	۱۸	فارسی باستانی	تک‌زبانه
۸	۱			۱	۲	۴	بابلی	
۷		۴				۳	عیلامی	
۱						۱	آرامی	
۱۷۹	۵	۱۴	۵	۱۰	۵۲	۹۳		

Name	پادشاه	تاریخ کشف	مکان کشف	زبان	انتشار
AmHa	آریارامنس	۱۹۳۰	همدان	فارسی باستان	[۱۰]
AsHa	آرسامس	۱۹۲۰	همدان	فارسی باستان	[۱۱]
Cyrus A	کوروش دوم	۱۸۵۰	اوروک	بابلی	[۱۲]
Cyrus B		۱۹۲۳	اور	بابلی	[۱۳]
استوانه کوروش		۱۸۷۹	بابل	بابلی	[۱۴]
CMa		۱۸۱۲	پاسارگاد	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۱۵]
CMb		۱۹۲۸	پاسارگاد	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۱۶]
CMc		۱۹۲۸	پاسارگاد	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۱۷]
سنگ نوشته زندان		۱۹۵۲	پاسارگاد	فارسی باستان، عیلامی	[۱۸]
CM-Fragment		۱۹۶۱-۱۹۶۳	پاسارگاد	فارسی باستان	[۱۹]
DB	داریوش یکم	۱۸۳۵	بیستون	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۲۰]
DB Aram		۱۹۰۶-۱۹۰۸	الفانتین	آرامی	[۲۱]
DEa		۱۸۵۱-۱۸۵۴	کوهستان الوند	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۲۲]
DHa		۱۹۲۶	همدان	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۲۳]
DNa		۱۸۴۳	نقش رستم	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۲۴]
DNb		۱۸۴۳	نقش رستم	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۲۵]
DNc		۱۸۴۸	نقش رستم	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۲۶]
DNd		۱۸۴۸	نقش رستم فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۲۷]	
DNe		۱۸۴۸	نقش رستم	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۲۸]
DNf		۲۰۰۱	نقش رستم	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۲۹]
DPa		۱۷۳۷	تخت جمشید	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۳۰]
DPb		۱۷۰۴	تخت جمشید	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۳۱]
DPc		۱۶۶۴-۱۶۷۰	تخت جمشید	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۳۲]
DPd		۱۷۷۴-۱۷۷۸	تخت جمشید	فارسی باستان	[۳۳]
DPe		۱۷۷۴-۱۷۷۸	تخت جمشید	فارسی باستان	[۳۴]

Name	پادشاه	تاریخ کشف	مکان کشف	زبان	انتشار
DPf		۱۷۷۴-۱۷۷۸	تخت جمشید	عیلامی	[۳۵]
DPg		۱۷۷۴-۱۷۷۸	تخت جمشید	بابلی	[۳۶]
DPh		۱۹۳۳	تخت جمشید	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۳۷]
DSaa		۱۹۶۹/۱۹۷۰	شوش	بابلی	[۳۸]
DSab		۱۹۷۲	شوش	فارسی باستان، عیلامی، بابلی، مصری	[۳۹]
DSf		۱۹۰۰	شوش	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۴۰]
DSq		۱۹۲۹	شوش	فارسی باستان	[۴۱]
DSz		۱۹۶۹/۱۹۷۰	شوش	عیلامی	[۴۲]
XEa	خشایارشا یکم	۱۸۵۱-۱۸۵۴	کوهستان الوند	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۴۳]
XPa		۱۸۳۹	تخت جمشید	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۴۴]
XPb		۱۷۱۱	تخت جمشید	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۴۵]
XPc		۱۷۱۱	تخت جمشید	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۴۶]
XPd		۱۸۵۱-۱۸۵۴	تخت جمشید	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۴۷]
XVa		۱۸۲۷	وان	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۴۸]
	اردشیر یکم				
	داریوش دوم				
A2Ha	اردشیر دوم	۱۸۸۶	همدان	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۴۹]
A2Hb		۱۹۲۶	همدان	فارسی باستان	[۵۰]
A2Hc		۱۹۴۸	همدان	فارسی باستان	[۵۱]
A2Hd			همدان		
A2Sa		۱۸۴۹-۱۸۵۲	شوش	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۵۲]
A2Sb		۱۸۴۹-۱۸۵۲	شوش	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۵۳]
A2Sc		۱۸۹۰	شوش	فارسی باستان	[۵۴]
A2Sd		۱۸۴۹-۱۸۵۲	شوش	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۵۵]
A3Pa	اردشیر سوم	۱۸۵۱-۱۸۵۴	تخت جمشید	فارسی باستان	[۵۶]
A3Pb		۱۹۳۰	تخت جمشید	فارسی باستان، عیلامی، بابلی	[۵۷]

کتیبه‌های پی‌بنای کاخ آپادانا تخت جمشید هشت کتیبه باستانی هستند که از دوران زمامداری **داریوش بزرگ** به جا مانده‌اند. این کتیبه‌ها از زیر ستون‌های کاخ آپادانا در تخت جمشید کشف شده‌اند. چهار کتیبه از این کتیبه‌ها از جنس طلا و چهار کتیبه دیگر از جنس نقره‌اند. بزرگ‌ترین و باشکوه‌ترین کاخ داریوش اول، آپادانا بوده‌است. بنای این کاخ در تاریخ ۵۱۵ پیش از میلاد آغاز شد و تکمیل آن سی سال طول کشید. ساختمان این کاخ بزرگ و باشکوه، کاری ماندنی محسوب می‌شد، به همین سبب داریوش بزرگ فرمان داد تا نام و نشان و ویژگی‌های ایرانشهر (ایران) را بر چهار کتیبه (/خشت) طلایی و چهار کتیبه نقره‌ای، به سه زبان و خط پارسی باستان، بابلی و عیلامی حک کنند و چهار جعبه سنگی که هر کدام ۴۵ سانتی‌متر طول و عرض و ۱۵ سانتی‌متر بلندی داشت، ساختند و در هر جعبه، یک کتیبه طلایی و یک کتیبه نقره‌ای به‌همراه چند سکه، از نوع سکه‌های ایونیه و لودیه و یونان، که در آن روزگار رواج داشت قرار دادند (در سال ۵۱۵ پیش از میلاد هنوز سکه داریوش، موسوم به داریک یا داریوشی، ضرب نشده بود) و در چهار گوشه تالار کاخ، زیر پی دیوار آپادانا، با تخته سنگ‌هایی گران مدفون ساختند.^[۵۸]

کتیبه پی‌بنای دیوار جنوبی

سنگ‌نوشته بابلی

سنگ‌نوشته ایلامی

سنگ‌نوشته پارسی باستان دوم

سنگ‌نوشته پارسی باستان یکم

کتیبه‌های پی‌بنای دیوار جنوبی تخت جمشید بخشی از کتیبه‌های موجود در **تخت جمشید** هستند که در ضلع جنوبی پارسه قرار دارند. این کتیبه‌ها به فرمان **داریوش بزرگ** و هنگامی که درب جنوبی جایگاه آمدوشد به تخت جمشید بود، به مناسبت پی‌بنای کاخ تخت جمشید نوشته شده‌اند. این کتیبه‌ها بر روی تخته‌سنگی در ابعاد ۷۲۰ در ۲۰۵ سانتی‌متر که در جبهه جنوبی کار گذاشته‌است، نوشته شده‌است. این کتیبه از چهار قسمت تشکیل شده‌اند که در هر قسمت آن کتیبه‌ای به **خط میخی** کنده شده‌است. دو کتیبه سمت چپ (غربی) به خط و زبان فارسی باستان نوشته شده‌اند. دو کتیبه سمت راست (شرقی) از چپ به راست به‌ترتیب به خط میخی ایلامی و خط میخی بابلی نوشته شده‌اند.^[۵۹]

کتیبه اردشیر یکم در تخت جمشید یکی از چندین کتیبه موجود در تخت جمشید است که از دوران هخامنشیان به جا مانده است. این کتیبه نشان می‌دهد که او نیز از پدر خود خشایارشا و نیایش داریوش بزرگ در دین پیروی کرده و پیرو کیش اهورایی بوده است.^[۶۰]

در کاخ آپادانای شوش

کتیبه داریوش بزرگ

کتیبه داریوش بزرگ در کاخ آپادانای شوش، یکی از الواح ارزشمندی است که متعلق به دوران هخامنشیان می‌باشد. این لوح در یکی از دروازه‌های کاخ آپادانا شوش کشف شده است. در سال ۱۹۱۱ (میلادی) ژاک دو مورگان و رولاند دو مکونم با حفاری در کاخ آپادانای شوش موفق به این اکتشاف شدند. این لوحه تاریخی که از خاک رس می‌باشد، در موزه لوور نگهداری می‌شود. کتیبه داریوش بزرگ، دارای ابعاد ۴۲ در ۴۲ سانتی‌متر است و قسمتی از آن از بین رفته است. کتیبه داریوش بزرگ در کاخ آپادانای شوش به خط پارسی کهن است و یکی از نخستین متون به جا مانده از این پادشاه هخامنشی در آستانه به دست گرفتن قدرت می‌باشد. این کتیبه علاوه بر اینکه مجوز و فرمان‌نامه ساخت بنای کاخ آپادانای شوش را بیان کرده است، اطلاعات گرانبغایی را در مورد داریوش اول و هخامنشیان به باستان‌شناسان ارائه داده است.^[۶۱]

در بیستون

سنگ نوشته بیستون

مقاله اصلی: سنگ نوشته بیستون

سنگ نوشته بیستون بزرگترین سنگ نوشته جهان، نخستین متن شناخته شده ایرانی و از آثار دودمان هخامنشیان (۵۲۰ پ. م) واقع در شهر بیستون در سی کیلومتری شهر کرمانشاه بر دامنه کوه بیستون است. سنگ نوشته بیستون یکی از مهم ترین و مشهورترین سندهای تاریخ جهان و مهم ترین متن تاریخی در زمان هخامنشیان است که شرح پیروزی داریوش بزرگ را بر گوماته مغ و به بند کشیدن یاغیان را نشان می دهد. محوطه بیستون از آثار ملی ایران است و خود این اثر هم از سال ۲۰۰۶ یکی از آثار ثبت شده ایران در میراث جهانی یونسکو است. [۶۲][۶۳]

در مصر

کانال سوئز

مقاله اصلی: کتیبه های داریوش بزرگ در سوئز

بخشی از سنگ نوشته در موزه لوور

کتیبه های داریوش بزرگ در سوئز، یادبودهایی بودند که به سه زبان پارسی باستان، عیلامی، بابلی و مصری نوشته شده بودند و در وادی تملات، برای یادآوری بازکردن کانالی میان رود نیل و دریاچه تلخ بزرگ، نصب شده بودند. بهترین یادبود حفظ شده، سنگ یادبودی است از جنس گرانیت صورتی که توسط چارلز دو لیسپس، پسر فردینان دو لیسپس، در ۳۰ کیلومتری سوئز و در سال ۱۸۶۶ کشف شد. این یادبود که با نام سنگ یادبود شالوف نیز شناخته می شود، احداث نیای کانال سوئز مدرن توسط ایرانیان را ضبط کرده است، کانالی که از طریق وادی تملات، بوباستیس (که به شاخه ای از رود نیل متصل است) را به دریاچه تمساح و از آن جا با استفاده از راه آبه ای طبیعی، به دریای سرخ متصل می کند. هدف اصلی این کانال، ساختن راه کشتیرانی ای میان نیل و دریای سرخ و در حقیقت میان مصر و ایران بود.

در ترکیه

مقاله اصلی: کتیبه سه زبانه خشایارشا در ترکیه

کتیبه سه‌زبانه **خشایارشا** در نزدیکی **دریاچه وان ترکیه**، بر فراز صخره‌ای و در ارتفاع ۲۰ متری از سطح زمین و در نزدیکی یک قلعه واقع شده‌است. این کتیبه در اصل توسط داریوش بزرگ آماده‌سازی شده‌است اما به‌دلایلی تکمیل نشده و خالی رها شده‌است، اما خشایارشا پسر داریوش بزرگ، در دوران زمامداری خود آن را به سه زبان پارسی باستان، بابلی و عیلامی تکمیل کرده و به یادگار گذاشته‌است. این کتیبه ۲۷ سطر و ۳ ستون دارد و از چپ به راست، به سه زبان پارسی باستان، بابلی و عیلامی نوشته شده‌است. این کتیبه به‌همراه یادمان‌های سوئز، تنها کتیبه شاهنشاهی هخامنشی است که در خارج از مرزهای کنونی ایران قرار دارد.^[۶۳]

در گنج‌نامه

مقاله اصلی: **گنج‌نامه**

سنگ‌نوشته‌های گنج‌نامه نوشتارهایی از دوران **داریوش و خشایارشا هخامنشی** است که بر دل یکی از صخره‌های **کوه الوند** در فاصله ۵ کیلومتری غرب **همدان** و در انتهای دره عباس‌آباد حکاکی شده‌است. کتیبه‌ها هر کدام در سه ستون ۲۰ سطر به زبان‌های پارسی باستان، **بابلی** و **عیلامی** قدیم نوشته شده‌اند. متن پارسی باستان در سمت چپ هر دو لوح جای گرفته‌است و ۱۱۵ سانتی‌متر پهنا دارد. متن **بابلی** در وسط هر دو کتیبه نوشته شده و متن **عیلامی** در ستون سوم قرار دارد.

در بابل

استوانه کورش

مقاله اصلی: **منشور حقوق بشر کورش**

منشور حقوق بشر کوروش یا استوانه کوروش بزرگ لوحی از گل پخته است که در سال ۵۳۸ پیش از میلاد به فرمان کوروش بزرگ هخامنشی پادشاه و بنیان‌گذار شاهنشاهی هخامنشی نگاشته شده است. نیمه نخست این لوح از زبان رویدادنگاران بابلی و نیمه پایانی آن سخنان و دستورهای کوروش به زبان و خط میخی اکدی (بابلی نو) نوشته شده است. این استوانه در سال ۱۲۵۸ خورشیدی / ۱۸۷۹ میلادی در نیایشگاه اِسگیله (معبد مردوک، خدای بزرگ بابلی) در شهر بابل باستانی پیدا شده و در موزه بریتانیا در شهر لندن نگهداری می‌شود. این منشور یکی از بزرگ‌ترین نشانه‌های روحیه بردباری در فرهنگ ایرانی است.^[۶۵]

در جزیره خارک

مقاله اصلی: سنگ‌نوشته هخامنشی (جزیره خارک)

سنگ‌نوشته هخامنشی در جزیره خارک در سال ۱۳۸۶ در پی احداث جاده‌ای در جزیره خارک کشف شده است که به خط میخی ایران باستان و با طول و عرض تقریبی یک متر می‌باشد که بر روی سنگی مرجانی نوشته شده است. طبق تاریخ‌گذاری این کتیبه، قدمت آن به ۲۴۰۰ سال پیش و زمان هخامنشیان بازمی‌گردد.^[۶۶]

نگاره سنگ‌نوشته خارک پیش از تخریب آن^[۶۷]

پانویس

Howe, T.; Müller, S.; Stoneman, R. (2016). *Ancient Historiography on War and Empire* (<https://books.google.com/books?id=-qa6DQAAQBAJ&pg=PA26>). Oxbow Books. p. 26. ISBN 978-1-78570-302-7. Retrieved 2023-03-26.

Matthew W. Stolper: *Achämenid Languages and Inscriptions*. In: John E. Curtis, Nigel Tallis (Hrsg.): *Forgotten Empire. The World of Ancient Persia*. University of California Press, Berkeley/ Los Angeles 2005, S. 18–24.

3. علیرضا شاپور شهبازی، راهنمای مستند تخت جمشید، به کوشش سفیران، شیراز: بنیاد پژوهشی پارسه-پاسارگاد

Mousavi, Ali (2012-03-14). "VI. PERSEPOLIS AND THE PUZZLE OF THE CUNEIFORM INSCRIPTIONS". *Persepolis*. DE GRUYTER. pp. 113–122. doi:10.1515/9781614510338.113 (<https://doi.org/10.1515%2F9781614510338.113>). "In this way, the exploration of the ancient ruins at Persepolis proved to be one important key to the development of historical and archaeological studies in the first half of the nineteenth century".

5. Richard Hallock: *Notes on Achaemenid Elamite*. In: *Journal of Near Eastern Studies*. Band 17, 1958, S. 256.

6. Morris, I.; Scheidel, W. (2009). *The Dynamics of Ancient Empires: State Power from Assyria to Byzantium* (<https://books.google.com/books?id=u8QTDAAAQBAJ&pg=PT99>). Oxford Series in Ecology and Evolution .Series. Oxford University Press, USA. p. 99. ISBN 978-0-19-537158-1. Retrieved 2023-03-26
7. Roland Grubb Kent: *Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon*. 2. revidierte Auflage (=American Oriental Series. Band 33). New Haven 1953 (babel.hathitrust.org (<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.32106016799493&view=1up&seq=5>), Digitalisat)
8. Rüdiger Schmitt: *Die altpersischen Inschriften der Achaimeniden*. Editio minor mit deutscher Übersetzung. (<https://archive.org/details/DieAltpersischenInschriften>) (سنگ‌نوشته‌های هخامنشیان). Reichert, Wiesbaden 2009 (DerAchaimeniden در بایگانی اینترنت)
9. لوکوک، کتیبه‌های هخامنشی، 205-329.
10. Herzfeld 1930, Schaeder 1930, Schaeder 1931, Herzfeld 1931a, Herzfeld 1932, Brandenstein 1932, Schaeder 1935, Herzfeld 1937, Herzfeld 1938, Sen 1941, Kent 1946, Kent 1953, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999a, Schmitt 2007, Schmitt 2009
11. Kent 1946, Kent 1953, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999, Schmitt 2007, Schmitt 2009
12. Loftus 1850, Weißbach 1911a, Schott 1930, Schaudig 2001, Waters 2018
13. Gadd 1928, Walker 1981, Schaudig 2001, Waters 2018
14. Rawlinson 1880, Nies/Keiser 1920, Finkel 2013, Schaudig 2018
15. Morier 1812, Rawlinson 1847, Weißbach 1894, Weißbach 1911a, Kent 1953, Borger/Hinz 1959, Nylander 1967, Stronach 1978, Schaudig 2001
16. Herzfeld 1929, Herzfeld 1938, Kent 1953, Hallock 1958, Borger/Hinz 1959, Nylander 1967, Stronach 1978
17. Herzfeld 1929, Herzfeld 1938, Kent 1953, Borger/Hinz 1959, Nylander 1967, Stronach 1978, Cool Root 1979, Schaudig 2001
18. Sami 1956, Borger/Hinz 1959, Cameron 1967, Stronach 1978, Mayrhofer 1978, Schaudig 2001
19. Stronach 1965, Lecoq 1974, Stronach 1978, Mayrhofer 1978, Schaudig 2001
20. Rawlinson 1846, Rawlinson 1849, Rawlinson 1851, Norris 1855, Jackson 1903, Jackson 1906, King/Thompson 1907, Weißbach 1890, Weißbach 1911a, Cameron 1951, Kent 1953, Voigtlander 1956, Cameron 1960, Vallat 1977, Voigtlander 1978, Greenfield/Porten 1982, Borger/Hinz 1984, Grillot-Susini/Herrenschmidt/Malbran-Labat 1993, Porten 1993, Malbran-Labat 1994, Lecoq 1997, Seidl 1999, Bae 2001, Kuhrt 2007, Schmitt 2009
21. Mitchell, Christine (2017). "Berlin Papyrus P. 13447 and the Library of the Yehudite Colony at Elephantine" (<https://web.archive.org/web/20230930181250/https://www.journals.uchicago.edu/doi/full/10.1086/690226>). *Journal of Near Eastern Studies*. University of Chicago Press. **76** (1): 139–147. doi: 10.1086/690226 (<https://doi.org/10.1086%2F690226>). ISSN 0022-2968 (<https://www.worldcat.org/issn/0022-2968>). Archived from the original on 30 September 2023. Retrieved 21 September 2023

Flandin/Coste 1851–1854, Schulz 1840, Brugsch 1862/1863, de Morgan 1894–1905, Jackson 1906, .22
 Weißbach 1911a, Schaeder 1931, Sen 1941, Kent 1953, Vallat 1977, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt
 2007, Schmitt 2009

Herzfeld 1926, Smith 1926, Weißbach 1927, Kent 1931b, Brandenstein 1932, Herzfeld 1938, Kent 1953, .23
 Frye 1963, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kuhrt 2007, Schmitt 2009

Westergaard 1844, Lassen 1845, Westergaard 1845, Hitzig 1847, Rawlinson 1847, Flandin/Coste 1851– .24
 1854, Norris 1855, Spiegel 1862, Kern 1869, Oppert 1870, Bezold 1882, Stolze 1882, Weißbach 1911a,
 Weißbach 1911b, Friedrich 1928, Kent 1939, Kent 1953, Schmidt 1970, Vallat 1977, Grillot-Susini 1987,
 Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 2000, Kuhrt 2007, Schmitt 2009

Weißbach 1911a, Weißbach 1911b, Herzfeld 1938, Kent 1939, Kent 1953, Hinz 1969, Schmidt 1970, Vallat .25
 1977, Sims-Williams 1981, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 2000, Kuhrt 2007, Schmitt 2009

Rawlinson 1850, Rawlinson 1851, Norris 1855, Perrot/Chipiez 1890, Maspero 1899, Weißbach 1911a, .26
 Weißbach 1911b, Kent 1939, Kent 1953, Schmidt 1970, Vallat 1977, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt
 2000, Henkelman 2003, Schmitt 2009

Rawlinson 1850, Rawlinson 1851, Norris 1855, Weißbach 1911a, Weißbach 1911b, Kent 1939, Kent 1953, .27
 Schmidt 1970, Borger 1972, Vallat 1977, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 2000, Borger 2000,
 Henkelman 2003, Schmitt 2009

Rawlinson 1850, Norris 1855, Oppert 1859, Dieulafoy 1885, Weißbach 1911a, Weißbach 1911b, Kent 1953, .28
 Schmidt 1970, Vallat 1977, Mayrhofer 1978, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999a, Kuhrt 2007,
 Schmitt 2009

Delshad/Doroodi 2019 .29

De Bruyn 1737, Niebuhr 1774–1778, Flandin/Coste 1851–1854, Westergaard 1845a, Westergaard 1845b, .30
 Tolman 1908, Weißbach 1911a, Schmidt 1953, Kent 1953, Shabazi 1985, Lecoq 1997, Schweiger 1998,
 Schmitt 2009

De Bruyn 1737, Gobineau 1864, Dieulafoy 1890, Weißbach 1890, Weißbach 1911a, Benveniste 1951, Kent .31
 1953, Shabazi 1985, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kuhrt 2007, Schmitt 2009

Chardin 1740, Kämpfer 1712, De Bruyn 1737, Ouseley 1821, Flandin/Coste 1851–1854, Lassen 1845, .32
 Westergaard 1845b, Weißbach 1911a, Herzfeld 1938, Kent 1953, Vallat 1977, Shabazi 1985, Lecoq 1997,
 Schweiger 1998, Schmitt 2000, Mitchell 2000, Schmitt 2009

Niebuhr 1774–1778, Flandin/Coste 1851–1854, Stolze 1882, Weißbach 1911a, Kent 1953, Schmidt 1953, .33
 Shabazi 1985, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 2000, Kuhrt 2007, Schmitt 2009, Schmitt 2020

Niebuhr 1774–1778, Flandin/Coste 1851–1854, Stolze 1882, Tolman 1908, Weißbach 1911a, Sen 1941, .34
 Kent 1953, Schmidt 1953, Shabazi 1985, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 2000, Kuhrt 2007,
 Schmitt 2009

- Niebuhr 1774–1778, Westergaard 1845a, Flandin/Coste 1851–1854, Stolze 1882, Weißbach 1911a, Kent 1953, Schmidt 1953, Vallat 1977, Shahbazi 1985, Grillot-Susini 1987, Lecoq 1997, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .35
- Niebuhr 1774–1778, Westergaard 1845b, Flandin/Coste 1851–1854, Stolze 1882, Weißbach 1911a, Kent 1953, Schmidt 1953, Shahbazi 1985, Lecoq 1997, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .36
- Herzfeld 1938, Kent 1953, Schmidt 1953, Krefter 1971, Vallat 1977, Trümpelmann 1988, Schweiger 1998, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .37
- Perrot 1971, Vallat 1986, Lecoq 1997, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .38
- Vallat 1974a, Vallat 1974b, Mayrhofer 1978, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kuhrt 2007, Schmitt 2009, Yoyotte 2010 .39
- Scheil 1900, Scheil 1910, Weißbach 1911a, Scheil 1929, König 1930, Bleichsteiner 1930, Weißbach 1931/1932, Herzfeld 1931b, Kent 1931b, Brandenstein 1932, Kent 1933, Scheil 1933, Herzfeld 1938, Scheil 1939, Hinz 1950, Kent 1953, Hinz 1971, Vallat 1972b, Steve 1974, Vallat 1977, Mayrhofer 1978, Mayrhofer 1981, Vallat 1983, Steve 1987, Grillot-Susini 1990, Caubet 1994, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999b, Rossi 2003, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .40
- Scheil 1929, Kent 1931a, Brandenstein 1932, Sen 1941, Hinz 1941, Kent 1953, Schmitt 1999a, Schmitt 2009 .41
- Perrot 1971, Vallat 1970, Vallat 1972b, Steve 1974, Vallat 1977, Steve 1987, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .42
- Flandin/Coste 1851–1854, Burnouf 1836, Weißbach 1911a, Sen 1941, Kent 1953, Vallat 1977, Hinz 1979, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .43
- Rich 1839, Westergaard 1845a, Westergaard 1845b, Lassen 1845, Flandin/Coste 1851–1854, Stolze 1882, Weißbach 1911a, Schmidt 1953, Kent 1953, Vallat 1977, Shahbazi 1985, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .44
- De Bruyn 1737, Niebuhr 1774–1778, Flandin/Coste 1851–1854, Stolze 1882, Weißbach 1911a, Herzfeld 1938, Schmidt 1953, Kent 1953, Vallat 1977, Herrenschildt 1983, Shahbazi 1985, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kozuh 2003, Schmitt 2009 .45
- De Bruyn 1711, Flandin/Coste 1851–1854, Stolze 1882, Weißbach 1911a, Schmidt 1953, Kent 1953, Vallat 1977, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kozuh 2003, Schmitt 2009 .46
- Flandin/Coste 1851–1854, Stolze 1882, Weißbach 1911a, Schmidt 1953, Kent 1953, Vallat 1977, Herrenschildt 1983, Shahbazi 1985, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kozuh 2003, Schmitt 2009 .47
- Schulz 1840, Lassen 1845, Rawlinson 1847, Lehmann-Haupt 1900, Foy 1900, Weißbach 1911a, Kent 1953, Vallat 1977, Hinz 1979, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .48
- Dieulafoy 1893, Weißbach 1911a, Kent 1953, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999a, Knapton et al. 2001, Kuhrt 2007, Schmitt 2009 .49

- Brandenstein 1932, Herzfeld 1928–1929, Kent 1953, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999a, .50
Knapton et al. 2001, Kuhrt 2007, Schmitt 2009
- Kent 1953, Yamauchi 1990, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999a, Schmitt 2009 .51
- Loftus 1857, Norris 1855, Weißbach 1891, Weißbach 1911a, Scheil 1929, Brandenstein 1932, Kent 1953, .52
Vallat 1977, Mayrhofer 1978, Steve 1987, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999a, Werba 2006, Kuhrt
2007, Schmitt 2009
- Loftus 1857, Weißbach 1911a, Kent 1953, Vallat 1977, Steve 1987, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt .53
1999a, Schmitt 2009
- Dieulafoy 1890, Weißbach 1911a, Kent 1953, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999a, Schmitt 2009 .54
- Weißbach 1911a, Scheil 1929, Brandenstein 1932, Scheil 1933, Kent 1953, Vallat 1972a, Vallat 1977, Vallat .55
1979, Steve 1987, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999a, Werba 2006, Kuhrt 2007, Schmitt 2009
- Flandin/Coste 1851–1854, Oppert 1852, Tolman 1908, Weißbach 1911a, Kent 1953, Schmidt 1953, .56
Shahbazi 1985, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt 1999a, Schmitt 2000, Kuhrt 2007, Schmitt 2009
- Davis 1932, Herzfeld 1938, Kent 1953, Vallat 1977, Mayrhofer 1978, Lecoq 1997, Schweiger 1998, Schmitt .57
1999a, Schmitt 2000, Kuhrt 2007, Calmeyer/Schmitt 2009, Schmitt 2009
- .58. شهبازی، راهنمای مستند تخت جمشید، ۸۹ الی ۹۴.
- .59. شهبازی، راهنمای مستند تخت جمشید، ۴۰ و ۴۱.
- .60. shahannameh.ir، وبگاه ایران باستان، شاهنامه.
- .61. louvre.fr، وبگاه موزه لوور.
- .62. chn.ir، وبگاه خبرگزاری میراث فرهنگی (متن بیستون).
- .63. ghiasabadi.com، وبگاه پژوهش‌های ایرانی.
- .64. chn.ir، وبگاه خبرگزاری میراث فرهنگی (کتیبه خشایارشا).
- .65. رضاییان، هفت رخ فرخ ایران، ۵۲.
- .66. chn.ir، وبگاه خبرگزاری میراث فرهنگی (سنگ‌نوشته جزیره خارک).
- .67. https://web.archive.org/web/20190110065328/http://traverse.ir/Place/4508/%DA%A9%D8% «کتیبه خارک»
(AA%DB%8C%D8%A8%D9%87-%D8%AE%D8%A7%D8%B1%DA%A9
http://traverse.ir/Place/4508/%DA%A9%D8%AA%DB%8C%D8%A8%D9%87-%D8%AE%D8%A7%D8%B1%DA%
- (A9 در ۱۰ ژانویه ۲۰۱۹ دریافت شده در ۱۳ ژوئیه ۲۰۱۸.

منابع آنلاین

- «کتیبه اردشیر اول» (<https://web.archive.org/web/20121129045522/http://www.shahannameh.ir/po/st/44>) . www.shahannameh.ir/post/44 بایگانی شده از اصلی (http://www.shahannameh.ir/post/44) در ۲۹ نوامبر ۲۰۱۲. دریافت شده در ۲۴ فروردین ۱۳۹۰.
- «کتیبه گمشده خشایارشا در دریاچه وان ترکیه بازایی شد» (<https://web.archive.org/web/20071024125732/http://www.chn.ir/News/?Section=1&id=23886>) . خبرگزاری میراث فرهنگی. بایگانی شده از اصلی (<http://www.chn.ir/News/?Section=1&id=23886>) در ۲۴ اکتبر ۲۰۰۷. دریافت شده در ۲۰ فروردین ۱۳۹۰.
- "Foundation charter of the palace of Darius I, in Old Persian" (<http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/foundation-charter-palace-darius-i-old-persian>) (به انگلیسی). وبگاه موزه لوور.
- «درباره سنگ نوشته داریوش بزرگ در بیستون» (<http://ghiasabadi.com/behistun.html>) . وبگاه پژوهش‌های ایرانی. ۲۰ تیر ۱۳۸۵. دریافت شده در ۱ اوت ۲۰۱۱.
- «متن کامل کتیبه بیستون» (<https://web.archive.org/web/20100124152430/http://www.chn.ir/news/?section=2&id=32630>) . خبرگزاری میراث فرهنگی. بایگانی شده از اصلی (<http://www.chn.ir/news/?section=2&id=32630>) در ۲۴ ژانویه ۲۰۱۰. دریافت شده در ۱ اسفند ۱۳۹۰.
- «کتیبه هخامنشی خارک نامنظم و در ۵ سطر نوشته شده است» (<https://web.archive.org/web/2007122308004/http://www.chn.ir/News/?section=2&id=43479>) . خبرگزاری میراث فرهنگی. بایگانی شده از اصلی (<http://www.chn.ir/News/?section=2&id=43479>) در ۲۳ دسامبر ۲۰۰۷. دریافت شده در ۱ اسفند ۱۳۹۰.

منابع کتاب

- لوکوک، پیر (۱۳۸۹). کتیبه‌های هخامنشی. ترجمه نازیلا خلخالی. تهران: نشر فرزاد. شابک ۹۶۴-۳۲۱-۱۳۳-۹.
- رضایی همدانی، عمادالدین (۱۳۷۹). سیمای همدان. تهران: انتشارات انوشه. شابک ۹۶۴-۹۲۹۲۵-۵-۱.
- علیرضا شاپور شهبازی (۱۳۸۴)، راهنمای مستند تخت جمشید، به کوشش سفیران، شیراز: بنیاد پژوهشی پارسه-پاسارگاد
- رضاییان، فرزین و کابلی، یدالله (۱۳۸۷)، هفت رخ فرخ ایران، تهران: شرکت طلوع ابتکارات تصویری، شابک ۹۷۸-۹۶۴-۰۴-۰۵۶۹-۷